

انتقال پذیر. به بیان دیگر، اطلاعات می‌تواند هر قالب و شکلی را بپذیرد، مادامی که ضرورت انتقال پیام از طریق مسیر و مجرای تشخیص پذیر مطرح باشد.^۲ اطلاعات از نظر تکنولوژی و کاربرد صنعتی، نیز به عنوان ماده خام در پدید آمدن هر نوع دستاورد بشری، نقش اساسی ایفا می‌کند.

«اطلاعات به تمام داده‌هایی اطلاق می‌شود که در طراحی و تدوین روشها و فراگردهای ساخت، بهره‌برداری، نگهداری و اداره تکنولوژی به کار می‌رود.»^۳

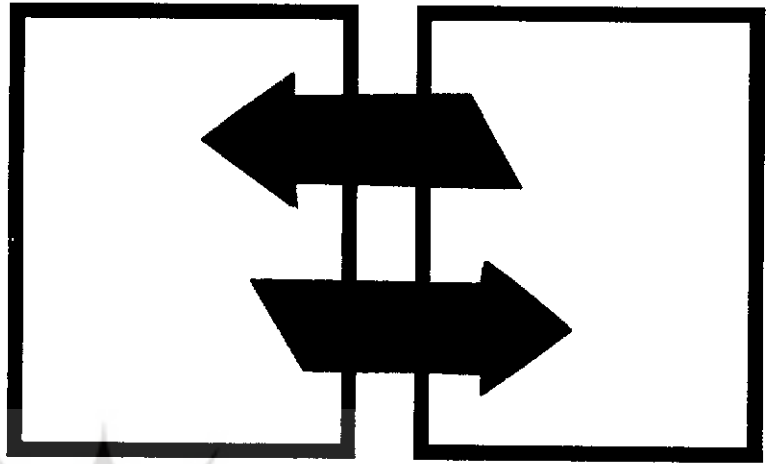
اگر اطلاعات را دستاورد انسان بدانیم، عامل انسانی نقش مؤثری در تغییر شکل و تبدیل آن به ابزارها و تکنولوژی دارد. در واقع هر نوع تولید انسانی پاره‌ای اطلاعاتی است؛ زیرا ذهن در شناسایی و تفسیر آن نقش داشته است. یک مهره یا پیچ پاره‌ای اطلاعاتی است زیرا تجلی مشارکت همگن مجموعه‌ای از مهارتها و دانشها است.^۴

اطلاعات از دیدگاه انفورماتیک نیز معنای ویژه‌ای دارد، دراین تعریف دو اصطلاح «داده» و «اطلاعات» مورد بررسی قرار گرفته است.

«داده‌ها اطلاعات خام هستند که باید بوسیله‌ای و به طریقی دستی یا خود کار پرداخته شوند؛ نتایج حاصل از پردازش داده‌ها را اطلاعات پرداخته یا بطور مطلق اطلاعات می‌نامیم.»^۵

برنامه‌های رادیو-تلویزیونی، امواج ماهواره‌ها، و شبکه‌های ارتباطی تلفونی، به طور مستمر اطلاعات پرداخته شده را در اختیار ما می‌گذارند، و به همین دلیل می‌توانیم استفاده اطلاعاتی مناسبی از این دستگاه‌ها بکنیم.

جریان آزاد اطلاعات روزآمد در زندگی بشر امروزی نقش حیاتی دارد. امروزه نیاز به اطلاعات در امور برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و مدیریت، دیگر بر کسی پوشیده نیست. حتی ارزش اطلاعات امروزه به حدی است که در برخی کشورها اطلاعات را جزء مواد انرژی‌زا می‌دانند.^۶ در واقع تفاوت عمده میان کشورهای

رابطه اطلاعات و ارتباطات

نوشته: محمد فرح‌زاد

اشاره

اطلاعات و ارتباطات در جامعه فراصنعتی کنونی عمده‌ترین معیار توسعه و پیشرفت اقتصادی و صنعتی محسوب می‌شود. امروزه نقش تکنولوژیهای نوین اطلاع‌رسانی در توسعه علمی و تحقیقاتی کشورها بر کسی پوشیده نیست. کشورهایی که از توان علمی و تحقیقاتی بالایی برخوردارند قادرند با بهره‌گیری از تکنولوژی، رفاه و زندگی اجتماعی مناسبی برای جامعه خویش فراهم سازند. دراین بین رابطه میان اطلاعات و ارتباطات از اهمیت خاصی برخوردار است. در اثر پیوند این دو بایکدیگر، اطلاعات این ماده خام و گرانبهای قرن حاضر در قالب نظامهای اطلاعاتی و ارتباطی قابل مصرف

است. از این رو سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای توسعه تحقیقاتی و علمی کشور باید همراه با توسعه اطلاعات و ارتباطات صورت پذیرد.

اطلاعات چیست؟

اطلاعات به صورت مجرد مفهومی ندارد، تنها در مرحله استفاده است که معنی می‌یابد، این تصمیم‌گیری است که تعیین می‌کند چه چیزی اطلاعات است و چه چیز اطلاعات نیست.^۱

یکی از تعریفهایی که بر فرایند ارتباطی تأکید دارد و اطلاعات را در پیوند با ارتباط تعریف می‌کند به قرار زیر است. «اطلاعات یعنی دانش به هر شکل

پیشرفته و عقب مانده در نقش و ارزش اطلاعات نهفته است، بنابراین نظر برخی از دانشمندان و سیاستمداران در گزارش تازه باشگاه رم، «قدرت در جایی متمرکز می شود که بیشترین اطلاعات وجود دارد.»^۷ از این رو هر کشوری که اطلاعات بیشتری را تولید کند، با سیاستها و برنامه های مناسب برای مهار و انتقال اطلاعات، توانایی تسلط بر سایر کشورها را خواهد داشت.

در عصر کنونی، این از خصوصیات اطلاعات است که انفجار علوم، دانشها و اطلاعات را به همراه دارد. ۹۰٪ از تمامی دانش و اطلاعاتی که در طول تاریخ بشر تولید شده در عصر ما بوده است. از این رو جامعه آینده را «جامعه دانش بر»، «جامعه نرم افزاری» یا «جامعه اطلاعاتی» نام نهاده اند.^۸

ارتباطات چیست؟

«ارتباط روند مبادله اطلاعات به مفهوم عام است.»^۹ آدمی در هر دوره از زندگی اش باین پدیده روبرو بوده است، تا جایی که دوره های زندگی انسان را براساس ابزارهای ارتباطی که به مدد آن با هموعان خود و طبیعت ارتباط برقرار می کرده، تقسیم کرده اند.

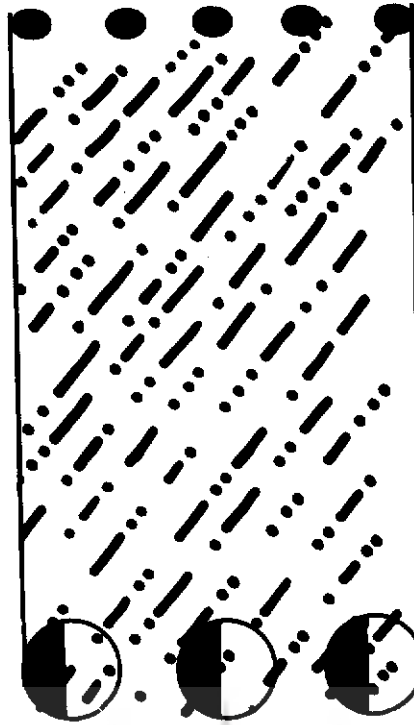
برای آشنایی اجمالی با مفهوم ارتباط، ابتدا تعریف روشنی که در یکی از گزارشهای یونسکو آمده، نقل می گردد:

«ارتباط عبارت است از کار فردی و جمعی مبادله حقایق و عقاید در درون هر سیستم اجتماعی مشخص.»^{۱۰}

ارتباط میان هر شئی از راه تبادل پیامها و نشانه ها امکان پذیر است، چنانکه رسانه های ارتباطی در عصر ما چنین نقشی را دارند. در تعریف ذیل این موضوع مد نظر بوده است.

«ارتباط عبارتست از انتقال پیام از یک نقطه به نقطه دیگر، چنانکه استفاده از وسایل فنی جدید ارتباطی به منظور ارسال پیام از نقطه ای به نقطه دیگر است.»^{۱۱}

عناصر ارتباط، از یک گفتگوی ساده تا

ارتباطات پیشرفته، که در انتقال پیام از نقطه ای به نقطه دیگر نقش دارد، در تعریف ذیل مشخص شده است:

«ارتباط عبارت است از روشی که حداقل متضمن چهار عنصر زیر باشد: (۱) تولید کننده ای که (۲) علامت یا نمادی را (۳) برای حداقل یک دریافت کننده مطرح کند (۴) و او درک معنی کند.»^{۱۲}

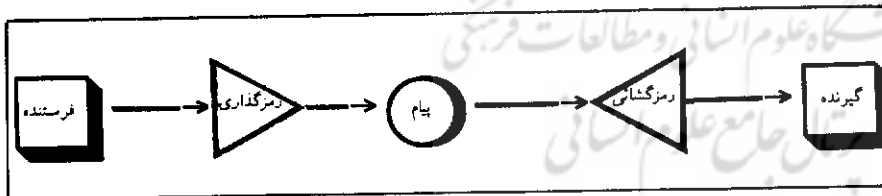
تعریف روشن تری از ارتباط که مبتنی بر برقراری ارتباطات دو سویه میان فرستنده و

برای آنکه فراگرد ارتباط کامل انجام پذیرد و دریافت کننده پیام اطلاع یا احساس را درست و به جا درک کند، ضروری است که در هنگام نزدیک شدن پیام به مقصد، گیرنده آن نشانه ها و نمادها را رمزگشایی یا به اصطلاح معنی کند.^{۱۳}

یکی از پیچیده ترین مباحث ارتباطات، معنی است. این مبحث را سازمانهای بین المللی بخش اخبار و اطلاعات در انتقال پیام های کلامی و غیرکلامی خود مدنظر قرار داده اند. برنامه ها و سیاستهای ارتباطی آنان نیز بیشتر براساس این مقوله پایه ریزی شده است.

«معنی» پیشینه ذهنی انسانهاست؛ کلمات فاقد معنی هستند؛ درک یک معنی بین فرد تا فرد دیگر متفاوت است. بنابراین معنی حتی در پیامها نیست. معنی چیزی کشف کردنی در یک لحظه نیست. معنی به وسیله انسان آموخته می شود، برآن می افزاید، آنرا عوض می کند، حتی از بین می برد. آنها دارایی انسان محسوب می شود.^{۱۴}

بنابر آنچه درباره فراگرد ارتباط در سطور قبل آمد، تمام انواع ارتباط میان انسانها - با در نظر گرفتن ویژگی هر یک از عناصر ارتباط - براساس تصویر ۱، شکل می گیرد.

تصویر ۱. نمونه فراگردی ارتباطی

گیرنده پیام است، از این قرار است:

«ارتباط عبارت است از فراگرد انتقال پیام از سوی فرستنده برای گیرنده، مشروط بر آنکه درگیرنده پیام مشابهت معنی با معنی مورد نظر فرستنده پیام ایجاد شود.»^{۱۳}

در یک فراگرد ارتباطی نخست فرستنده پیام خود را - اطلاع یا احساس و جز آن که قابلیت انتقال دارد - رمز یا نشانه گذاری می کند، سپس به سوی گیرنده فرستاده می شود.

در قرن نوزدهم و بیستم اختراعاتی شد، که شیوه های مختلف ارتباط میان انسانها را دگرگون ساخت. این نوآوریها در حال امتداد زبان در چهار شیوه بیان آن یعنی: شیوه بیان ایماهی، گفتاری، نوشتاری، یا چاپی بود.

یکی از این گونه نوآوریها در عرصه رسانه های همگانی ایجاد شد. این ابداعات حرکت نمادهای زبانی را با غلبه بر دو مانع اصلی ارتباط، یعنی زمان و مکان، تسهیل

پی‌نویسها:

۱. عباس خری، «اطلاعات چیست؟»، دانشمند، ۴۱ ویژه‌نامه اطلاعات (شهریور ۱۳۶۹)، ص ۸۸ و ۸۹.
۲. بت کسروی ارس، «انتقال تکنولوژی اطلاعاتی به کشورهای کم‌رشد: نگرش نظام یافته»، ترجمه فرشته مولوی، فصلنامه کتاب، ۴-۲ (۱۳۶۹)، ص ۲۳۹.
۳. علی اسدی، «تکنولوژی و نظامهای اطلاعاتی»، در مجموعه مقالات کنفرانس تکنولوژی و اطلاعات (۳ تیرماه ۱۳۶۹)، (تهران: سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی ایران، ۱۳۷۱)، ص ۲۳.
۴. عباس خری، «دلبور اطلاعات در تکنولوژی (اطلاعات تکنولوژی در جهان سوم)»، ویژه‌زنده، ۸ و ۹ (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۰)، ص ۵.
۵. جلال مساوات، «مفهوم اطلاع(۳)»، اطلاع‌رسانی، ۸ (۱۳۶۳)، ص ۱۱۴-۱۱۵.
۶. میلز جکسن، «کتابخانه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی و توسعه ارتباطات»، ترجمه عبدالحسین آذرننگ، در اطلاعات و ارتباطات (تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۰)، ص ۷۲.
۷. آندره داتزن، «جامعه نرم‌افزار»، ترجمه علی اسدی، در آنورلیوپیچی و دیگران، جهان در آستانه قرن بیست و یکم (تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۷)، ص ۲۷۱.
۸. علی اسدی، «تکنولوژی و...»، ص ۲۱.
۹. محسن مدیر شانه‌چی، «ارتباطات و نقش آن در جهان امروز»، سیاست خارجی، ۴ (پاییز ۱۳۶۹)، ص ۳۶۷.
۱۰. الی‌ایل و دیگران، یک جهان چندین صد: گزارش مک‌براید، ترجمه ایرج یاد (تهران: سروش، ۱۳۶۹)، ص ۵۳.
۱۱. جلال مساوات، ص ۱۰۶.
۱۲. مهدی محسنیان راد، ارتباط‌شناسی: ارتباطات انسانی، میان فردی، گروهی، جمعی (تهران: سروش، ۱۳۶۹)، ص ۴۶.
۱۳. همان، ص ۵۷.
۱۴. علی اسدی، انکار عمومی و ارتباطات (تهران: سروش، ۱۳۷۱)، ص ۱۰۲-۱۰۳.
۱۵. مهدی محسنیان راد، ص ۱۶۱.
۱۶. علی اسدی، افکار عمومی...، ص ۱۰۱-۱۰۲.
۱۷. محسن مدیر شانه‌چی، ص ۳۶۹.
۱۸. الی‌ایل و دیگران، ص ۲۲۵.
۱۹. همان، ص ۲۲۶.
۲۰. جان ای. آرلی، به سوی سیاستهای ارتباطی واقع‌بینانه: بررسی تحلیلی از گرایشها و اندیشه‌های نوین در زمینه ارتباطات، ترجمه خسرو جهاننداری (تهران: سروش، ۱۳۵۶)، ص ۲۷.
۲۱. جلال مساوات، ص ۱۰۷.
۲۲. جان اس. آرلی، ص ۳۳.

می‌شود. در حالی که ارتباط، بیشتر مربوط به پیچیدگی پدیده مبادلات گوناگون از طریق علائم و نمادها، در بین افراد یا جوامع است.»^{۱۸}

در قسمت دیگر همان گزارش اطلاعات را «محصول» و ارتباط را «فرایند مبادله» می‌داند:

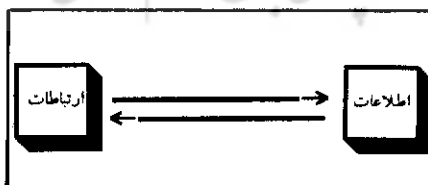
«ارتباط به منزله فرایند مبادله اخبار، حقایق، عقاید، پیامها، میان مردم؛ [و] اطلاعات به منزله محصول یعنی اخبار، آگاهیها، و سایر محتویات و ستاده‌های گوناگون رسانه‌ها، فعالیتها یا صنایع فرهنگی [است]»^{۱۹}

رسانه‌های ارتباطی نقش بسیار مهم دیگری نیز دارند و آن «پردازش اطلاعات» در قالبی دسترس پذیر و قابل درک برای مردم است.^{۲۰}

برخی از متخصصان علوم ارتباطات، اطلاعات را «محتوای ارتباط» و نیز آنچه به مدد ابزارهای ارتباطی قابل تبادل است، دانسته‌اند:

«ارتباط عبارت است از انتقال علائم بر روی یک مجرای ارتباطی به منظور رساندن یک پیام از منبع به مقصد... [و] اطلاع عبارت است از محتوای ارتباط و خط ارتباطی.»^{۲۱}

بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت تا وقتی اطلاعاتی نباشد، ارتباطی برقرار نخواهد شد، پس در واقع اطلاعات درونمایه ارتباط است.

تصویر ۲- رابطه متقابل میان اطلاعات و ارتباطات

«نیاز به ارتباط باید حداقل برابر نیاز به اطلاعات باشد»^{۲۲} به عبارتی رابطه دوسویه میان این دو برقرار است و اطلاعات و ارتباطات لازم و ملزوم یکدیگرند.

می‌کند، مانند تلفون، تلگراف، تلویزیون، رادیو، روزنامه، سینما و نامه. اختراعات فوق را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته‌ای ارتباط یک سویه است و دسته‌ای دیگر ارتباط دو سویه. رادیو، تلویزیون، روزنامه و سینما از نوع اول؛ تلگراف، تلفون و نامه از نوع دوم محسوب می‌شود.^{۱۶}

ابداعات پیش آمده، تحولی در ارتباطات بین‌المللی ایجاد کرده است. امروزه به کمک دستگاههای مخابراتی راه دور، شیوه‌های نوین اطلاع‌رسانی ماهواره‌ای، عالم به صورت کلبه‌ای جهانی در آمده، و هر نوع پیام و اطلاع در مدت بسیار کمی در اختیار مردم قرار می‌گیرد.

ارتباطات افراد جامعه را از حالت جدا یا منزوی خارج ساخته، همگن سازی و یا به گفته ژان کازنو، توده‌سازی می‌کند. از طریق ارتباطات می‌توان شاخصهای رشد و توسعه و زمینه‌های تحول در آموزش و پرورش، گسترش فرهنگ، بهداشت، مشارکت سیاسی، وحدت ملی، و جامعه پذیری را فراهم آورد.^{۱۷}

رابطه اطلاعات و ارتباطات

اطلاعات و ارتباطات رابطه بسیار نزدیک و پیچیده‌ای با هم دارند. این رابطه و همبستگی در بافت هر یک نهفته است، بطوری که آنچنان با هم تلفیق شده‌اند که گاه مجزا کردن آنها بسیار دشوار است. بنابراین در مطالعه هر یک، دیگری را باید مدنظر قرار داد و به موازات هم آنها را بررسی کرد. در اینجا بطور اجمالی به پیوند و وابستگی انداموار میان اطلاعات و ارتباطات پرداخته می‌شود.

در اجلاسی به نام «کمیسیون بین‌المللی مطالعه مسائل ارتباط» که از سوی یونسکو تشکیل شد، و گزارش نهایی آن با عنوان «گزارش مک‌براید» منتشر شده، در پاسخ به تفاوت دو اصطلاح «ارتباط» و «اطلاعات» چنین آمده است:

«اطلاعات اساساً علائم و پیامهای تنظیم شده‌ای... [است] که در یک جهت و از یک منبع به یک دریافت کننده ارسال